

**O`RTA OSIYODA MILLIY-HUDUDIY CHEGARALASH.
YANGI TIPDAGI O`ZSSR NING TASHKIL TOPISHI**

*Yusupova Zarinabonu Rustamovna
Raupova Nozigul Ulug`bekovna
Yusupjonova Marjona Asrorovna
Buxoro Davlat pedagogika instituti
pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
tarix yo`nalishi 1 tar 22 guruh talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy hududiy chegaralanish va uning oqibatlarini, uning aholi hayotiga ta`siri va aholining bu jarayonga munosabati batafsil manbalar asosida yoritib berildi.

Kalit so`z: Turkiston, yer-suv islohoti, dehqon xo`jaligi va kooperatsiya, milliy chegaralanish.

1925-1929-yillardagi yer-suv islohotlari O`zbek qishlog`ini rivojlantirishda 20-yillarning o`rtalariga kelib ba'zi yutuqlar qo`lga kiritildi. Yangi iqtisodiy siyosatga o`tilishi bilan o`zbek dehqoni erkinroq nafas olib boshladi. Oziqovqat razvyorstkasining oziq-ovqat solig`i bilan almashtirilishi dehqonga ortiqcha mahsulotni sotishga, shuningdek, g`o`za va boshqa ekinlar maydonini kengaytirishga imkon berdi. Buning natijasida dehqonlarning tovarlar bilan ta`minlanishi o`sdi, ularning turmush darajasi bir qadar ko`tarildi. 1925-yilda o`zbek qishloqlarida 1917-yil oktabr to`ntarishidan oldingi rivojlanish tamoyillari saqlanib qolgan edi. Qishloqda ijtimoiy tabaqalanish mavjud bo`ldi, yersiz dehqonlar barcha xo`jaliklarning taxminan 10 %ini, 1—3 desyatinagacha yeri bor kam yerli dehqonlar 64 %ini, 3—10 desyatinagacha yeri bor o`rtahol dehqonlar 20 %ini, 10 desyatinadan ortiq yerli boy dehqonlar 6 %ini tashkil qilgan. Bu boy xo`jaliklar barcha xo`jaliklar yerlarining 36 %iga egalik qilganlar. Boy xo`jaliklar ikki toifaga bo`lingan. Bular - 40-50 desyatinadan ortiq sug`oriladigan yeri bor boy xo`jaliklar va 10-40 desyatinagacha yerli o`ziga to`q xo`jaliklar. Chorakor, yetim, qarol kabi dehqon tabaqalari asosan boy xo`jaliklarning yerini ijaraga olib, unda ishlab, oilasini boqar edi. Katta yer egalari odatda yerga ishlov berishga qatnashmay, chorakorlar yetishtirgan hosildan o`z ulushini olib, boshqalar hisobiga yashardilar. Quloq xo`jaliklar a`zolari yerda o`zlari ishlagan va ortiqcha yerlarini ijaraga bergan. Yerni ijaraga bergan, birovlarining kuchidan foydalanganlarni sovet hukumati ekspluatator deb yomonotliqqa chiqardi.

Boylarga nisbatan bunday munosabatda bo`lishning sababi shundaki, kommunistlar partiyasi dasturida ekspluatator sinflarni yo`q qilish, sinfsiz, xayoliy sotsialistik, kommunistik jamiyat qurish vazifasi qo`yilgan. Shu maqsaddan kelib

chiqib sovet hukumati O`zbekistonda mulk egalarini sekinasta cheklash va tugatish siyosatini olib bordi. o`zbek qishloqlarida mana shu siyosatni amalga oshirishga qaratilgan chora-tadbirlardan biri 1925- 1929- yillardagi yer-suv islohoti bo`lgan. Bu islohot joylarda shart-sharoitlar va tayyorgarlik darajasiga qarab uch bosqichda o`tkazildi. Birinchi bosqich Farg`ona, Toshkent, Samarqand viloyatlarida 1925-1926-yillarda bo`ldi. Zarafshon viloyatida 1927-yili yer-suv islohoti o`tkazildi. Islohot Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm okruglarida oxirgi navbatda 1928-1929- yillarda amalga oshirildi. O`zbekiston sovetlarining Markaziy Ijroiya Komiteti 1925-yil 1-2-dekabr kunlari o`zining favqulodda sessiyasiga to`planib, yersuv islohoti o`tkazish to`g`risidagi masalani ko`rib chiqdi. 2-dekabrda sessiya

22 «Yer va suvni musodara qilish to`g`risida», «Yer-suv islohoti o`tkazish to`g`risida»gi dekretlarni qabul qildi. Islohotni o`tkazish uchun MIK huzurida Markaziy yer-suv islohotini o`tkazish komissiyasi, viloyat ijroiya qo`mitalari huzurida viloyat komissiyalari, har ikki volostga bittadan rayon yer-suv islohoti o`tkazish komissiyalari tashkil etildi. Yer-suv islohotini o`tkazish to`g`risidagi dekretga asosan Farg`ona viloyatida 40 desyatina, Toshkent va Samarqand viloyatlarida 50 desyatina va undan ortiq sug`oriladigan yerlari bor katta yer egalari xo`jaliklarining butunlay tugatilishi, ularning yerlari davlat yer fondiga o`tkazilishi, dehqonlarga bo`lib berilishi nazarda tutildi. Yer bilan barcha ishchi ot-uloqlari, dehqonchilik asbob-uskunalari ham musodara qilindi. O`ziga to`q xo`jaliklar, yer egasining to`la yoki qisman kuchi yoki oila a`zolari kuchi bilan ishlanadigan xo`jaliklar uchun Farg`ona viloyatida 7 desyatina, Toshkent, Samarqand viloyatlarida 10 desyatina norma belgilandi. Bu xo`jaliklarning belgilangan normadan ortiqcha yerlari musodara qilindi. Ortiqcha dehqonchilik asbob-uskunalari, ot-ho`kizlari majburan olinib, davlat fondiga o`tkazildi.

1926-yil 13-dekabrda O`zbekiston MIK Zarafshon viloyatida yer-suv islohoti to`g`risida qaror qabul qildi. Qaror mazmuni 1925- yildagi dekret bilan asosan bir xil edi. Qisman farqi shunda ediki, bu qarorda 35 desyatina va undan ko`p yeri bo`lgan xo`jaliklar va amir amaldorlarning yerlarini, miqdoridan qafiy nazar, musodara qilish belgilandi. Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm viloyatlarida mehnat qilmay yerdan foydalanadiga xo`jaliklarni tugatish to`g`risida O`zbekiston hukuma 1928-yilda qaror qabul qildi. Qarorda mehnatsiz ku kechiradigan, 20 gektar va undan ortiq sug`oriladiga yoki 45 gektar lalmi yerga ega bo`lgan boy xo`jalikla butunlay tugatishi nazarda tutildi. Bu qarorda boy v o`ziga to`q xo`jaliklarning ortiqcha yerlarini musodara qilish belgilandi. Islohot dastlab Farg`ona, Samarqand, Toshkent viloyatlarining barcha rayonlarida 1925-yil dekabrda boshlandi. Andijon uyezdining Norin tumanida katta yer egasi Sotvoldiqozi Abdurahmonxo`jayev xo`jaligi rayon komissiyasi qaroriga asosan tugatildi. Bu xo`jalikning 13 ta qishloqda 1726 tanob yeri, 83 bosh buqasi, 14 bosh oti va ko`p miqdordagi asbob-uskunalari musodara qilindi. Uning yerlarida 120 ga yaqin chorikor mehnat qilardi. Boy mulki chorikorlarga bo`linib berildi. Ulardan

ortgan yerlar davlat fondiga o`tkazildi. Toshkent viloyatining Obliq volostida RJsmatovning 57 desyatina yeri, Dalvarzin volostida bir boyning 90 desyatina yeri, Pskent volostida TDurmatovning 79 desyatina yeri musodara qilindi. 1925-1929-yillarda o`tkazilgan islohotlar natijasida barcha viloyatlarda 5 mingga yaqin xo`jaliklar tugatildi. Ular yerga ishlov berishda qatnashmagan, chorikorlarning o`ziga tashlab qo`yilgan, ular esa nochor xo`jaliklar bo`lganligi uchun dehqonchilikka yangi texnika, agrotexnika yutuqlarini qo`llamas edi. O`zbekistonda o`tkazilgan yer-suv islohoti jarayonida boy xo`jaliklar bilan birga to`q, badavlat xo`jaliklarning har bir rayon uchun belgilangan norma – 7-10 desyatinadan ortiq yerlari musodara qilindi. Bu xo`jaliklar yerni to`la yoki qisman o`z kuchlari bilan ishlar edilar. Ular ishbilarmon xo`jaliklar bo`lib, yerdan samarali foydalanishga, ishlab chiqarishni kengaytirishga harakat qilardilar. Yer egasining o`z kuchi bilan ishlanadigan xo`jaliklarida «me'yordan ortiqcha» yerlar tortib olindi. Ularning 3 3 «ortiqcha» ot-ho`kizlari, dehqonchilik asbobuskunolari davlat tomonidan majburan sotib olindi. «Ortiqcha» yerlari tortib olingan to`q xo`jaliklar soni 23 mingdan ortiqni tashkil qildi. Bu dehqonchilikni rivojlantirish, qishloq xo`jalik mahsulotlarini ko`paytirish imkoniyatini chekladi. O`zbekistonda yer-suv islohotini o`tkazish jarayonida to`q xo`jaliklarning cheklanishi adolat va insonparvarlikka zid bo`lib, keyinchalik ularning batamom yo`q qilinishi mehnatkash xalqimiz uchun katta fojiga aylandi. Islohot davomida tortib olingan yer fondi 475 ming desyatinani tashkil etdi. Tortib olingan yerlarning bir qismi, ya'ni faqatgina 10 %i kambag`al va kam yerli xo`jaliklarga taqsimlab berildi. Shuni aytish joizki, islohotdan keyin ham dehqonlarning kambag`al qatlami hamon katta foizni tashkil etardi. Tortib olingan yerlarning asosiy qismi davlat tasarrufida bo`lib, kolxoz va sovxozlarga berildi. Chunonchi, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm viloyatlarida tortib olingan yerlar asosida 120 kolxoz tashkil etildi. Samarqand, Toshkent, Farg`ona viloyatlarida 1925-1929-yillarda 354 ta yangi kolxoz tuzildi. Respublika bo`yicha ularning soni 522 tani tashkil etdi. Shunday qilib, O`zbekistonda 1925-1929-yillarda amalga oshirilgan yer-suv islohotlari sovet hukumatining mulkdor sinflarni cheklash va tugatishga, sinfsiz jamiyat qurishga qaratilgan navbatdagi tadbirlaridan biri bo`ldi. Bu holat keyinchalik qishloq xo`jaligini zo`ravonlik yo`li bilan yalpi jamoalashtirish jarayonini tezlashtirish uchun qulay shart-sharoitlar hozirladi. Dehqon xo`jaligi va kooperatsiya Korinumistik partiyaning siyosiy doktrinasi xo`jalik yuritishning jamoa shakllarini rivojlantirishni ko`zlar edi. Butun Ittifoqda bo`lgani kabi, O`zbekistonda ham dehqon xo`jaliklarini kooperatsiyalash siyosati izchillik bilan amalga oshirib borildi. Ta'minot-tijorat ishlari, ishlab chiqarishga doir va boshqa oddiy ishlarni birgalikda bajaruvchi universal (integral) kooperatsiya keng rasm bo`ldi. 1925-yili respublikada barcha dehqon xo`jaliklarining 36%dan ko`prog`ini birlashtirgan 595 shirkat ishlab turdi. 1926-yilning ikkinchi yarmidan boshlab qishloq xo`jalik kooperatsiyasini ixtisoslashtirishga kirishildi. Universal qishloq kooperatsiyasidan

iborat «Uzbekselsoyuz»)dan paxtachilik, keyin esa chorvachilik kooperatsiyasi, mevasabzavot, ipakchilik kooperatsiyalari va boshqalar ajralib chiqdi. Ular markaziy boshqaruvraysoyuz-shirkatdan iborat tugal tizimga ega bo`ldi. Kooperatsiyaning qaysi shakllaridan aholi manfaatdor bo`lsa, uning shu shakllari ko`proq rivojlanib bordi. O`zbekiston uchun dehqon xo`jaliklarining 60%dan ortig`ini birlashtirgan «Uzbekpaxtasoyuz» paxtachilik kooperatsiyasining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega bo`ldi. Sug`oriladigan dehqonchilik shirkatlarida dehqon xo`jaliklarini rivojlantirishda awal tashkil etilgan melioratsiya kooperativlari katta rol o`ynadi. o`lkada sug`oriladigan dehqonchilik rasm bo`lganidan beri yerlarni sug`orish ishlari, ya'ni irrigatsiya ishlari birgalikda olib borilardi. Qishloq xo`jalik kooperatsiyasining qishloq xo`jalik mahsulotlarini shartnoma asosida to`plab, sanoatga topshirish faoliyati dehqon xo`jaliklari uchun katta ahamiyatga ega bo`ldi. Bunda davlat sanoat korxonasi bilan yakka dehqon xo`jaligi o`rtasida mahsulotning ma'lum miqdorini oldindan belgilangan narxlar asosida topshirish, shartnoma tuzayotgan tashkilotlar tomonidan dehqonlarga pul va natura ko`rinishida 4 4 bo`naklar berib turish, dehqonlarni qishloq xo`jalik asbob-uskunalari hamda urug`liklar bilan imtiyozli ta'minlab borish to`g`risida kooperatsiya orqali shartnoma tuzilar edi. Bunday shartnomalarning rasm bo`lishi o`zbek qishlog`ini bozorga jalb etish, mayda tovar dehqon xo`jaliklarini rivojlantirishga ko`maklashdi. 1929-yildayoq O`zbekistonda tayyorlanadigan paxta xom ashyosining deyarli 100%i, qorako'l terining 82%i, junning 70%i, quruq mevaning 60%i shartnoma asosida topshiriladigan bo`ldi. Qishloq xo`jalik kooperatsiyasi tizimi, butun Ittifoqda bo`lgani kabi, O`zbekistonda ham 20-yillarning oxiriga qadar saqlanib keldi. 1929-yili dehqon xo`jaliklarining 80 foizi kooperatsiyaning turli xillariga jalb etilgan edi. Kooperatsiyaning birorta shakli ham imkoniyatlarini tugal namoyon etmadi. 1929-yil kuzidan boshlab qishloq xo`jalik kooperatsiyasining kolxozlargacha bo`lgan shakllariga barham berildi. 1927-yildan boshlab kooperatsiyani «davlatlashtirish» tendensiyalari kuchayib, uning xo`jalik hisobi asosidagi negizlari tobora ko`proq qo`porila boshlandi. Dehqon xo`jaligini yuksaltirishga doir masalalarning barchasi davlatga borib taqaladigan bo`lib qoldi (soliq siyosati, kredit, narxlar va boshqalar). Yangi iqtisodiy siyosat tamoyillaridan voz kechish kooperativ qurilishga o`z ta'sirini ko`rsatdi. Kooperatsiyaning sotsialistik shakllari degan xillari jadal sur'atlarda rasm bo`la boshladi. 20-yillarda bu yerni jamoa bo`lib ishlovchi sbirkatlar, ya'ni TOZlar (Tovarishestvo po obshestvennoy obrabotke zemli) tuzish, qishloq xo`jalik artellarini tashkil qilishda namoyon bo`ldi. O`zbekistonda o`sha kezlar 550 ta artel va 166 ta TOZ tuzilgan. 20-yillar oxirida yangi iqtisodiy siyosatga barham berilishi kooperatsiya tizimining yemirilishiga olib keldi. Partiya qishloq xo`jaligini boshqarishni davlat qo`liga o`tkazish yo`lini tutdi. Mamlakatning siyosiy rahbariyati yalpi jamoalashtirish yo`liga o`tish vazifalarini ilgari surdi. Turkiston - mintaqa xalqlarining yagona makoni, umumiy vatani Markaziy

Osiyo, jumladan, Turkiston, Buxoro va Xorazm davlatlarining tub xalqlari necha asrlar davomida turmush tarzi va an'analari jihatidan bir-biriga yaqin bo`lib keldilar. Buxoro va Xorazm XX asr 20- yillarining boshiga qadar mustaqil davlatlar bo`lgan. Bu mintaqa yagona zamini, o`z xo`jaligi, an'analari, dini, madaniyatining mushtarakligi bilan ajralib turgan. o`rta Osiyo davlatlaridan har birining ko`p millatli ekanligi, o`zbeklar, turkmanlar, tojiklar, qoraqalpoqlar, qirg`izlar, qozoqlar va, boshqa yerli xalqlarning uchala davlat hududlarida tarqalib yashashi tarixan an'anaviy bo`lgan. Mana shu davlat tuzilmalari doirasida har bir xalq yoki alohida urug`lar xo`jalik hayoti tizimidagi o`z o`rn egallab, o`zining ishlab chiqarish va xo`jalik faoliy bilan davlat va mintaqa ijtimoiy hayotining yaxlit za jiridagi uzilmas halqani tashkil etgan. Turkist mintaqasining xalqlari shu zaminni qadimdan o`zla ning asl vatani deb bilganlar. Vatan yagonaligi hissi x£ ijodiyotida, an'analarda, madaniyatida o`z aksini topg; va shu mintaqada yashab turgan barcha xalqlarni abadiy qadriyatiga aylangan. Bu mintaqaning xalqlari birdir degan g`oya avlod dai avlodga o`tib, milliy yetakchilar, jamoat arboblari va milliy ziyolilarning qarashlari hamda amaliy faoliyatL rida aks etdi. Hudud yaxlitligiga, xalqning birligiga xav xatar tug`ilgan kezlarda ana shu g`oya xuddi bir qalqoi dek bo`lib turdi, xalqlarning bir-biridan ajralib, uzo(5 5 lashib ketishining oldini oluvchi omil bo`lib qoldi. Milliy respublikalar va viloyatlar tuzishga ko`rsatma berilishi va uning siyosiy jihatdan asoslanishli Tarixan tarkib topgan uchta davlatni tugatib turib, ularning o`rniga yangi davlatlar tuzish fikri o`JJca va markazning rahbar xodimlaridan chiqdi. 1920- yilning boshlaridayoq TSRni bo`lib tashlash va milliy til belgisiga qarab muxtor (avtonom) respublikalar tuzish masalasi qo`yilgan edi. Bu g`oya Turkkomissiya raisi Ya. Rudzutak tashabbusi bilan 1920-yil 15-yanvarda qabul qilingan tezislarda aytiladi. Bu tezislar o`sha yilning iyun oyida RKP(b) Markaziy Komitetining «Partiyaning Turkistondagi vazifalari haqida» degan qarori loyihasiga kiritildi. Bu taklifni V.I. Lenin qo`llab-quvatladi. Loyihaga bildirgan o`z mulohazalarida u Turkistonmng «O'zbekiya, Qirg`iziya, Turkmaniya»ga bo`lingan kartasini tuzish zarur deb ko`rsatdi. V.I. Lenin birmuncha keyinroq o`zi tayyorlagan boshqa bir loyihada o`z nuqtai nazarini o`zgartirib: «Respublikani (ya'ni Turkistonni) 3 qismga bo`lish oldindan hal qilib qo'yilmasin», deb uqtirdi. Turkistonning ma'muriy-hududiy kartasini qaytadan ko`rib chiqish bolsheviklarning qaytadan tuzish siyosatidan o`lkada norozilik kuchayib borgan, mustaqillik uchun harakat ko`lami kengayib kelayotgani, milliy masala yuzasidan Kavkazortida boshlangan kurash aks sadosi va boshqa sabablarga ko`ra orqaga surilib turdi. 1920-yilga kelib o`rta Osiyoda TSRdan tashqari Buxoro va Xorazm Xalq Sovet respublikalari tuzilganligi ham muhim omil bo`ldi. Bu respublikalar tuzilganidan keyin ma'lum rahbarlar guruhi ularni ham hududiy qayta bichish doirasiga tortish rejalarini ilgari surdilar. Milliy respublikalar tuzish zarurligi g`oyasi tashabbuschilari uni (ya'ni, bu g`oyani) yerli xalqlar hayotida tengsizlik mavjudligi, milliy mojarolar kuchayib borayotgani bilan asosladilar. Bu

mojarolardan qutulish yo`li turkmanlar, qirg`izlar va boshqalarning milliy davlatini tuzish, deb e`lon qildilar, amalda esa bu chora-tadbir xalqlarni birbiridan ajratib qo`yishdan boshqa narsa emas edi.

Hududlarni qaytadan belgilash va chegaralash tarafdorlari til tafovutlari, milliy tafovutlarga diqqatni ko`proq qaratib, ho`jalikka oid, iqtisodiy omillarni, mavjud suv resurslari, sug`orish tizimlarining umumiy ekanligini kamroq hisobga oldilar. Umuman, siyosiy jihatlar birinchi darajali hisoblandi. Rahbar xodimlar orasidagi yevropaliklar bilan tub xalqlar vakillari o`rtasidagi ixtiloflar, shuningdek, ayrim guruhbozlik ko`rinishlari mexanik tarzda o`rta Osiyo mintaqasi xalqlari o`rtasidagi munosabatlarga ko`chdi. Rudzutak, Stalin va boshqalar o`rta Osiyoda milliy mojaro mavjudligini uqtirdilar. Milliy masala sun'iy ravishda bo`rttirib yuborildi va davlatlar hududini tubdan qayta belgilash uchun hal qiluvchi asosiy dalil sifatida ilgari surildi. Pozitsiyalar va qarashlarning to`qnashuvi Turkkomissiya va Ya.Rudzutak tezislariga qarama-qarshi o`laroq, Turor Risqulov va bir guruh milliy yetakchilar 1920-yildayoq turkiyzabon xalqlar yagona bo`lib, ularning tarixiy ildizlari, dinlari, an`analari va madaniyati mushtarakdir, Turkistonni alohida qismlarga ajratib bo`lmaydi, degan g`oyani ilgari surdilar. Biroq bu fikrni bolshevikcha Markaz inkor etib, uni panturkizm, panislomizm, burjua millatchiligi deb baholadi. Mintaqani milliy-hududiy jihatdan qayta tuzish masalasi partiya organlari tomonidan ishlab chiqildi va amalga oshirildi. o`rta 6 6 Osiyo byurosi (Sredazbyuro) umummintaqani qamrab oladigan chegaralanish zarurligi to`g`risidagi masalani respublikalar partiya organlari, partiya xodimlari muhokamasiga qo`yishga zo`r berib intildi. Bu holat, xususan, SSSR tuzilgach (1922-yil 30dekabr) kuchaydi. 1922-yili, va ayniqsa, 1923-yili yerli millatlar vakillarining bir qancha rahbar xodimlari o`rta Osiyoda amalga oshirilayotgan milliy siyosatdan qoniqmayotganliklarini ochiq-oydin ma`lum qila boshladilar. 1923-yil oxirida Turkiston xodimlarining bir guruhi Markazga xat bilan murojaat qilib, unda milliy nizolar o`lkada tugatilmasdan, ko`proq avj oldirilmoqda, deb qayd etdilar. Ushbu maktubda milliy yetakchilar mavjud bo`lgan ma`lum milliy-hududiy nizolarni tarixan tarkib topgan hududlar, aloqalar, davlat tuzumini keskin buzmasdan, har bir alohida respublika dokasida hal qilish zarur, degan fikrni ilgari surdilar. Ba`zi joylarda bu g`oya amaliy jihatdan yuzaga chaqarildi. 1923-yil oktabrida Buxoro respublikasida turkman va tojik viloyatlari tashkil etildi. Keyinchalik Xorazm respublikasida muxtor turkman va muxtor qirg`iz-qozoqqoraqalpoq viloyatlarini tashkil etishga qaror qilindi. 1923-yil dekabrda Farg`ona vodiysi vakillari RSFSR tarkibida «Farg`ona muxtor viloyati tashkil etish to`g`risida taklif bilan chiqdilar. Biroq bu fikrni o`lkadagi rahbar organlar, awalo partiya organlari xato fikr deb» rad etdi. Chegaralash g`oyasini ishlab chiqib, maromiga yetkazish yo`li va boshqa bir qancha takliflar ham olg`a surildi. Biroq Markaz va RKP(b) Markaziy Komiteti o`rta Osiyo byurosi yaxlit va ulkan mintaqada, awalo uchta o`rta Osiyo respublikalari hududlarida yalpi hududiy chegaralash chora-

tadbirlarini qafiy ilgari surdilar.1924-yilgi milliy-hududiy chegaralash O`rta Osiyoni chegaralab bo`lish va milliy respublikalar tuzish g`oyasi 1924-yilda amalga oshirila boshlandi. Biroq bu masalaga doir ziddiyatlar ayni davrda ham davom etaverdi. Bu kampaniyada ishtirok etishdan bo`yin tovlashga ochiq-oydin intilish hollari takrorlanaverdi, yangi loyihalar taklif etildi. Lekin Markaz, o`rta Osiyo byurosi qattiq turib oldi.Ammo O`rta Osiyo respublikalaridagi hukumat va partiya organlarining nuqtai nazarlari yakdil emas edi. Turkiy xalqlar bir-biriga yaqin, degan fikr o`rtaga qo`yilar, boshqa dalillar keltirilardi. 1924-yil fevralida Buxoro Kompartiyasi chegaralanish masalasini ko`rib chiqdi. Unda o`rta Osiyoning ma'muriy tuzilishi yuzasidan taklif etilayotgan, barcha turkiy xalqlarning ildizi birligini hisobga olmaydigan siyosat o`tmish istilochilari siyosati bilan aslida bir deb aytili. o`rta Osiyo byurosi tezislardagi bu fikrlarni xato deb e`lon qilib, qattiq tanqid ostiga oldi. Turkiston Markaziy Ijroiya Komiteti va Turkiston kompartiyasining 10-martdagi birlashgan kengashida atoqli partiya xodimlari S.Xo`janov, S.Asfandiyorov, N.Paskutskiy o`rta Osiyodagi mavjud sovet respublikalari o`rnida o`rta Osiyo federatsiyasini tuzish to`g`risida taklif kiritdilar. Shu bilan birga S.Xo`janov Turkiston yagona, bir butun va uning yaxlitligini buzish maqsadga muvofiq emas, deb qo`shimcha qildi.Xorazm rahbarlarida ham alohida fikrlar mavjud edi. 1924-yil martida ular respublika doirasida: turkmanlar, o`zbeklar, qirg`izlarning «sud ishlari... shariat bo`yicha olib boriladigan, milliy tillardagi... maktablari bo`lgan» muxtor viloyatlarini tuzishni taklif etdilar. 8- may kuni bir guruh Xorazm rahbarlari RKP(b) Markaziy Komitetiga 7 7 «Xorazmda milliy masalani hal qilish to`g`risida maktub» yuborib, unda Xorazmni chegaralanishga qo`shmaslikni iltimos qildilar. Ular o`zlarining shu nuqtai nazarlarini respublikaning olisda joylashganligi, iqtisodiy jihatdan ajralib turganligi bilan asosladilar. Bu nuqtai nazarni Xorazm Kompartiyasi Markaziy Komiteti, jumladan, Qalandar Odiyev (1897—1938) ham qo`llab-quvatladi. Qalandar Odiyev 1922-yil oktabriga qadar Amudaryo viloyatida, so`ngra Xorazmda RKP(b) Markaziy Komiteti o`rta Osiyo byurosi vakili bo`lib ishladi. 1924-yil iyulda Q. Odiyev Xorazm Kompartiyasi mas`ul kotib vazifasidan olib tashlandi.Munozaralar tobora qizib bordi. Stalin «Millatlar o`rtasidagi nizolarga xotima berish» uchun chegaralanishni amalga oshirishga kirishishni taklif etdi. 1924-yil 12-iyunda RKP(b) Markaziy Komiteti Siyosiy byurosi 3`rta Osiyoda chegaralanish to`g`risidagi masalani yana bir ko`rib chiqdi va uni o`tkazish to`g`risida qaror qabul qUdi. Xorazm respublikasi chegaralanishga kiritUmadi, lekin 1924-yil 26-iyulda Xorazm Kompartiyasi respublikaning chegaralanishga kiritilishiga o`zining roziligini bildirdi.O`zbekiston SSRning tashkil etilishi. Chegaralanish yakunlari Turkistonda, Buxoro va Xorazm respublikalarida amaliy ish boshlab yuborildi. Komissiyalar va kichik komissiyalar bo`lg`usi tuzilmalarning hududlari va chegaralari to`g`risidagi masalani ishlab chiqdilar. Boshqaruv apparatlari tuzib, rejalar, iqtisodiyot, byudjet, yer-suv

muammolarini, maorif, sog`liqni saqlashni tashkil qilish muammolarini va boshqalarni hal qildilar. Siyosiy tushuntirish ishlari olib borildi. Materiallar matbuotda e`lon qilinar, miting va yig`ilishlar o`tkazilar edi. Milliy-hududiy chegaralanish o`tkazilishini ma`qullab rezolyutsiyalar qabul qilindi.

1924-yil 31-oktabrda O`zbekiston SSR Inqilobiy Komiteti (revkom) tuzildi, u O`zbekiston respublikasi tuzishni boshqarib bordi. Buxoroda maxsus qurilgan Xalq uyida 1925-yil 13fevralda Sovetlarning I umumo`zbek qurultoyi ochildi. Unda «O`zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi tuzilgani to`g`risidagj deklaratsiya» qabul qilindi. O`zbekiston hukumatining boshlig`i qilib Fayzulla Xo`jayev saylandi. S`yezd respublika hokimiyatining oliy organlarini rasmiylashtirdi. Respublika sovetlari Markaziy Ijroiya Komiteti raisi etib Farg`ona vodiysidan chiqqan dehqon, «Qo`shchi» ittifoqining raisi Yo`ldosh Oxunboboyev (1885-1943) saylandi. Jamoat tashkilotlari ham tuzildi. O`zbekiston SSRning dastlabki poytaxti Buxoro bo`lgan. Biroq ko`p o`tmay - 1925-yil aprelida poytaxt Samarqandga ko`chirildi. O`zbekiston SSR keyinchalik- 1925-yil mayda SSSR tarkibiga kirdi. 1929-yilgacha Tojikiston ASSR O`zbekiston SSR tarkibida bo`lgan. Tuzilgan O`zbekiston SSRga TSSRdan Sirdaryo, Farg`ona va Samarqand viloyatlarining katta qismi, sobiq Buxoro Xalq Sovet Respublikasidan uning markaziy va g`arbiy qismlari, ya'ni Zarafshon, Surxondaryo va Qashqadaryo vodiylari, shuningdek, Xorazm vohasi kirdi. O`zbekiston SSR hududi 312394 kv.km ni ishg`ol qUdi. O`zbekiston SSR tarkibida Tojikiston ASSR tuzUdi, bu muxtor respublika keyinchalik Tojikiston SSRga aylantirildi. O`zbekiston SSRning o`z aholisi, 1926-yildagi ro`yxatga olish ma'lumotlariga qaraganda, 4447555 kishini tashkil etdi, ularning 74,2 foizi o`zbeklar edi. Respublikaga 1195 ming desyatina sug`oriladigan yer, ishlab turgan 185 ta sanoat korxonalari kirdi. Bu 8 8 korxonalar orasida 39 ta paxta tozalash zavodi bor edi. O`zbekiston SSR sanoatida 87 ming ishchi ishlardi. Milliy-hududiy chegaralash O`zbekiston xalqlari uchun har tomonlama boshqacha ahamiyatga ega bo`ldi. U xalqning ijtimoiy-siyosiy hayotiga, madaniyatiga, an'analariga katta ta'sir ko`rsatdi. Mintaqa kartasi qaytadan tuzildi. O`zbekiston SSRning tuzilishi esa O`zbekiston xalqi davlat tuzilishi tarixida diqqatga sazovor voqealarning biri bo`lib qoldi. Lekin bu o`zbek davlatchiligi tarixiga asos solindi, degan ma'noni anglatmaydi, albatta. Xalqimizning davlatchiligi ko`p asrlik tarixga ega. O`zbekiston SSR esa amalda hech qanday mustaqil siyosiy huquqlarga ega emas edi, chunki u mustabid sovet tuzumining yangi shaklidagi bir qismi edi, xolos.

Adabiyotlar:

1. Ziyoev X. O`zbekistonning mustaqillik uchun kurashlari tarixidan. Toshkent: 2000.
2. Alimova D., Golovanov A., O`zbekiston mustabid sovet tuzumi davrida: siyosiy va mafkuraviy tazyiq oqibatlarini, T., 2000
3. Sagdullayev A.S. O`zbekiston tarixi. Oliy o`quv yurtlarining tarix fakulteti talabalari uchun darslik.– Toshkent, 2019.
4. Abdullaev R., Rajabov Q. O`zbekiston tarixi (1917-1991 yillar).1-2-tom.